

**INTRODUCING “SUNSET CLAUSES” (TEMPORARY LEGAL
PROVISIONS) INTO NORMATIVE LEGAL ACTS: A TOOL FOR
LIMITING EXCESSIVE REGULATION**

Rakhimov Umidjon Zubaydulla ugli

*Senior Consultant at the Institute for Analysis and Regulatory Impact Assessment
under the Ministry of Justice nuister97@gmail.com*

Annotation. This article analyzes the theoretical and practical aspects of introducing the “sunset clause” institution into normative legal acts. The study examines the legal nature of sunset clauses, their role in limiting excessive regulation, as well as their advantages, disadvantages, and significance within modern regulatory policy. The experiences of the United States, South Korea, Germany, and Canada, together with the approaches of OECD and World Bank, are comparatively reviewed. The article substantiates the relationship between sunset clauses and ex-post evaluation, regulatory impact assessment (RIA), and evidence-based regulation mechanisms. The study concludes that sunset clauses should not be considered a universal instrument for all legal regulations; however, they may serve as an effective mechanism for experimental regulations, new licensing requirements, tax incentives, and business-burdening regulations. The article also proposes practical recommendations for the gradual implementation of the sunset clause institution into the legal system of Uzbekistan.

Key words: *sunset clause, temporary regulations, normative legal acts, deregulation, better regulation, regulatory impact assessment, ex-post assessment, evidence-based regulation, regulatory lifecycle, adaptive regulation.*

**NORMATIV-HUQUQIY HUUJATLARDA “SUNSET CLAUSE” (MUDDATLI
NORMALAR)NI JORIY ETISH: ORTIQCHA TARTIBGA SOLISHNI
CHEKLASH VOSITASI**

Rahimov Umidjon Zubaydulla o‘gli

Adliya varizligi huzuridagi Qonunchilikni tahlil qilish va tartibga solish ta’sirini

**JOURNAL OF
SCIENCE AND INNOVATIVE RESEARCH STUDIES
VOLUME-1, ISSUE-5, 2026**

baholash instituti Bosh maslahatchisi nuister97@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada normativ-huquqiy hujjatlarda “sunset clause” (muddatli normalar) institutini joriy etishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilingan. Tadqiqotda sunset clause tushunchasining huquqiy mohiyati, uning ortiqcha tartibga solishni cheklashdagi o‘rni, afzallik va kamchiliklari hamda zamonaviy normativ siyosatdagi ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, AQSH, Janubiy Koreya, Germaniya va Kanada tajribasi hamda Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) va Jahon Banki yondashuvlari o‘rganilgan. Maqolada sunset clause mexanizmlarining ex-post baholash, tartibga solish ta’sirini baholash va dalillarga asoslangan tartibga solish tizimlari bilan bog‘liqligi asoslab berilgan. Tadqiqot natijasida sunset clause barcha normativ-huquqiy hujjatlar uchun universal vosita emasligi, biroq eksperimental tartibga solish, yangi litsenziya talablari, soliq imtiyozlari va biznesga yuklama beruvchi reglamentlar uchun samarali mexanizm bo‘lishi mumkinligi xulosasi ilgari surilgan. Shuningdek, O‘zbekiston qonunchiligiga sunset clause institutini bosqichma-bosqich joriy etish bo‘yicha amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: *sunset clause, muddatli normalar, normativ-huquqiy hujjatlar, deregulyatsiya, tartibga solish ta’sirini baholash, ex-post baholash, dalillarga asoslangan tartibga solish, moslashuvchan tartibga solish tizimlari.*

KIRISH. So‘nggi yillarda normativ-huquqiy tartibga solish hajmining ortib borishi davlat boshqaruvi samaradorligi, tadbirkorlik muhiti va iqtisodiy raqobatbardoshlikka bevosita ta’sir qiluvchi muhim omillardan biriga aylandi. Davlat tomonidan yangi qoidalar, ruxsat berish tartiblari, litsenziyalar va majburiy talablarning muntazam ravishda joriy etilishi ayrim hollarda zarur bo‘lsa-da, vaqt o‘tishi bilan ularning bir qismi eskirishi, amaliy ahamiyatini yo‘qotishi yoki iqtisodiyot uchun ortiqcha ma’muriy yuklamaga aylanishi mumkin. Shu sababli zamonaviy huquqiy siyosatda nafaqat yangi normalarni qabul qilish, balki mavjud tartibga solishning samaradorligini doimiy qayta baholab borish masalasi ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

**JOURNAL OF
SCIENCE AND INNOVATIVE RESEARCH STUDIES
VOLUME-1, ISSUE-5, 2026**

Xalqaro tashkilotlar va ekspertlar ortiqcha tartibga solish iqtisodiy faollikka salbiy ta'sir ko'rsatishini ta'kidlamoqda. Xususan, Jahon Banki¹ ma'lumotlariga ko'ra, murakkab va samarasiz tartibga solish innovatsiyalarni sekinlashtiradi, investitsiyalarni kamaytiradi, raqobatbardoshlikni pasaytiradi hamda iqtisodiy o'sishga to'sqinlik qiladi. Shuningdek, biznes yuritishdagi ortiqcha byurokratik talablar norasmiy iqtisodiyot ulushining oshishiga ham sabab bo'lishi mumkin.

Bugungi kunda ko'plab rivojlangan davlatlarda "smart regulation", "better regulation" hamda "evidence-based policymaking" konsepsiyalari asosida normativ-huquqiy hujjatlarni muntazam qayta ko'rib chiqish mexanizmlari joriy etilmoqda. Ana shunday vositalardan biri "sunset clause" — ya'ni normativ qoidaning oldindan belgilangan muddat tugagach avtomatik ravishda o'z kuchini yo'qotishini nazarda tutuvchi mexanizmdir. Mazkur institut huquqiy tartibga solishni "doimiy" emas, balki natijadorlik va zarurat mezonlari asosida baholab boriladigan dinamik tizim sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Iqtisodiy hamkorlik va rivojlanish tashkiloti (OECD) "sunset clause"larni qonun va reglamentlarni qayta ko'rib chiqishni rag'batlantiruvchi muhim vosita sifatida baholaydi. OECD² ma'lumotlariga ko'ra, ushbu mexanizm qonun chiqaruvchilar uchun "intizomiy instrument" vazifasini bajaradi hamda manfaatdor tomonlarga kelgusida tartibga solishni qayta ko'rib chiqish imkoniyati mavjudligini ko'rsatadi.

OECDning "Regulatory Policy Outlook 2021" hisobotida qayd etilishicha, OECD a'zolarining qariyb 40 foizi normativ-huquqiy hujjatlarda sunset clause mexanizmidan umuman foydalanmaydi, qolgan davlatlarda esa u asosan muayyan hollarda qo'llaniladi. Shu bilan birga, COVID-19 pandemiyasi davrida qabul qilingan ko'plab vaqtinchalik reglamentlarda "sunset clause" mexanizmlaridan faol foydalanilgan. OECD tomonidan

¹ World Bank: Business Regulatory Environment - <https://www.worldbank.org/en/topic/investment-climate/brief/business-regulatory-environment>

² OECD Regulatory Policy Outlook 2021 - https://www.oecd.org/en/publications/oecd-regulatory-policy-outlook-2021_38b0fdb1-en/full-report/evidence-based-policy-making-and-stakeholder-engagement_b78456cc.html

o'rganilgan 190 ta pandemiyaga oid reglamentning qariyb yarmida "sunset clause" mavjud bo'lgan. Bu esa mazkur mexanizm ayniqsa noaniqlik yuqori bo'lgan sharoitlarda samarali vosita sifatida qo'llanilayotganini ko'rsatadi.

Shu bilan birga, "sunset clause" universal yechim hisoblanmaydi. Ayrim ekspertlar³ ushbu mexanizm huquqiy barqarorlikka salbiy ta'sir ko'rsatishi, investorlar uchun noaniqlik tug'dirishi yoki muhim ijtimoiy himoya normalarining bekor bo'lib qolish xavfini yuzaga keltirishi mumkinligini qayd etadi. Shu sababli sunset clause'larni joriy etishda ularning qo'llanish sohasi, muddati va qayta ko'rib chiqish mexanizmlarini aniq belgilash muhim ahamiyatga ega.

Uzbekistanda ham so'nggi yillarda tadbirkorlik muhitini yaxshilash, ortiqcha byurokratik tartib-taomillarni qisqartirish va tartibga solishni optimallashtirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Biroq amaldagi normativ-huquqiy hujjatlarni muntazam qayta baholab borish, eskirgan yoki samarasiz normalarni avtomatik ravishda chiqarib tashlash mexanizmlari hali yetarlicha shakllanmagan. Shu nuqtai nazardan, "sunset clause" institutini O'zbekiston qonunchiligiga bosqichma-bosqich joriy etish masalasi ilmiy va amaliy jihatdan dolzarb hisoblanadi.

Mazkur maqolada sunset clause tushunchasining huquqiy mohiyati, uning afzallik va kamchiliklari, xorijiy davlatlar tajribasi hamda xalqaro tashkilotlar yondashuvlari tahlil qilinadi. Shuningdek, ushbu mexanizmni O'zbekiston normativ-huquqiy tizimiga joriy etish istiqbollari va amaliy takliflar ko'rib chiqiladi.

I. SUNSET CLAUSE TUSHUNCHASI VA UNING AHAMIYATI

"Sunset clause" tushunchasi va huquqiy mohiyati

"Sunset clause" atamasi huquqiy ma'noda normativ qoida yoki qonunning ma'lum muddat tugagach avtomatik ravishda o'z kuchini yo'qotishini anglatadi. Mazkur institut dastlab Amerika Qo'shma Shtatlari qonunchiligida keng qo'llanila boshlagan bo'lib, keyinchalik boshqa davlatlar hamda xalqaro tartibga solish amaliyotida ham

³ OECD Reviewing the Stock of Regulation - https://www.oecd.org/en/publications/reviewing-the-stock-of-regulation_1a8f33bc-en/full-report/component-8.html

**JOURNAL OF
SCIENCE AND INNOVATIVE RESEARCH STUDIES
VOLUME-1, ISSUE-5, 2026**

rivojlandi. Ayniqsa, iqtisodiy tartibga solish, favqulodda choralar, soliq imtiyozlari va eksperimental normativ-huquqiy rejimlarda “sunset clause” mexanizmlaridan faol foydalanilmoqda².

“Sunset clause” mexanizmida norma yoki reglamentning amal qilish muddati normativ-huquqiy hujjatning o‘zida aniq ko‘rsatiladi. Belgilangan muddat tugagach, norma alohida bekor qiluvchi qaror qabul qilinmasdan o‘z kuchini yo‘qotadi. Ayrim hollarda esa “sunset clause” majburiy qayta ko‘rib chiqish (“mandatory review”) mexanizmi bilan birga qo‘llanadi. Bunda norma muddat tugashidan oldin vakolatli organ tomonidan baholanadi va uning samaradorligi, zarurati hamda iqtisodiy ta’siri o‘rganiladi. Natijaga qarab norma uzaytirilishi, o‘zgartirilishi yoki bekor qilinishi mumkin. OECD “sunset clause”larni amaldagi normativ-huquqiy hujjatlarni samaradorligini baholash (ex-post evaluation) tizimining muhim tarkibiy qismi sifatida baholaydi.

Mazkur institut “adaptive regulation” konsepsiyasi bilan ham chambarchas bog‘liqdir. Ushbu konsepsiyaga ko‘ra, davlat tomonidan tartibga solish iqtisodiyot, texnologiya va jamiyatdagi o‘zgarishlarga moslashuvchan bo‘lishi lozim. Ayniqsa, raqamli iqtisodiyot, sun‘iy intellekt, fintech, platforma iqtisodiyoti kabi tez rivojlanayotgan sohalarda qat’iy va doimiy tartibga solish ayrim hollarda innovatsiyalarni cheklashi mumkin. Shu sababli ko‘plab davlatlarda eksperimental huquqiy rejimlar va muddatli reglamentlardan foydalanish tendensiyasi kuchaymoqda. OECD sunset clause’larni tartibga solishni moslashuvchan qilish va davlatning normativ aralashuvini davriy ravishda qayta baholash imkonini beruvchi vosita sifatida tavsiflaydi².

Ushbu mexanizm amaliyotda turli shakllarda qo‘llaniladi. Ayrim davlatlarda ular butun qonunga nisbatan qo‘llansa, boshqa hollarda faqat ma’lum bir norma, litsenziya talabi, soliq imtiyozi yoki favqulodda choraga tatbiq etiladi. Masalan, COVID-19 pandemiyasi davrida ko‘plab davlatlarda joriy etilgan favqulodda cheklovlar va

iqtisodiy qo‘llab-quvvatlash choralarning aksariyati sunset clause asosida qabul qilingan. Bu esa vaqtinchalik choralari doimiy normaga aylanib qolishining oldini olishga xizmat qilgan. OECD ma’lumotlariga ko‘ra, pandemiya davrida qabul qilingan ko‘plab reglamentlarda amal qilish muddati oldindan belgilangan bo‘lib, ularning katta qismi keyinchalik qayta ko‘rib chiqilgan.

II. “SUNSET CLAUSE”NING AFZALLIKLARI VA KAMCHILIKLARI

Mazkur mexanizm zamonaviy normativ-huquqiy siyosatda ortiqcha tartibga solishni kamaytirish va reglamentlarning samaradorligini oshirish vositasi sifatida keng muhokama qilinmoqda. Xalqaro tashkilotlar va ilmiy adabiyotlarda ushbu institutning bir qator ijobiy jihatlari qayd etilishi bilan birga, ayrim xavf va cheklovlari ham mavjudligi ta’kidlanadi. Shu sababli “sunset clause”larni qo‘llash masalasi huquqiy barqarorlik va tartibga solish samaradorligi o‘rtasidagi muvozanat nuqtai nazaridan baholanishi lozim.

“Sunset clause”ning eng muhim afzalliklaridan biri — eskirgan yoki samarasiz normalarni avtomatik ravishda huquqiy tizimdan chiqarib tashlash imkoniyatidir. Amaliyotda ko‘plab normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilinganidan keyin uzoq yillar davomida qayta ko‘rib chiqilmasdan qolib ketadi. Natijada iqtisodiy, texnologik yoki ijtimoiy sharoitlar o‘zgargan bo‘lsa-da, eski tartibga solish mexanizmlari amalda saqlanib qoladi. OECD ma’lumotlariga ko‘ra, ko‘plab davlatlarda normativ bazaning haddan tashqari kengayib ketishi (“regulatory accumulation”) davlat boshqaruvi samaradorligini pasaytiruvchi asosiy omillardan biri sifatida baholanadi. Sunset clause ushbu muammoni hal qilishda reglamentlarning “doimiy” emas, balki natijadorlik asosida amal qilishini ta’minlaydi⁴.

Mazkur mexanizm davlatning iqtisodiyotga ortiqcha aralashuvini kamaytirishga ham xizmat qiladi. Ayniqsa, litsenziyalash, ruxsat berish tartiblari, soliq imtiyozlari yoki ma’muriy cheklovlar bo‘yicha vaqtinchalik joriy etilgan normalarning muddatli bo‘lishi

⁴ OECD: Reviewing the Stock of Regulation: https://www.oecd.org/en/publications/reviewing-the-stock-of-regulation_1a8f33bc-en/full-report/component-8.html

**JOURNAL OF
SCIENCE AND INNOVATIVE RESEARCH STUDIES
VOLUME-1, ISSUE-5, 2026**

davlat tomonidan tartibga solish hajmining nazoratsiz kengayib ketishining oldini oladi. Bu jihatdan sunset clause deregulyatsiya siyosatining muhim instrumentlaridan biri sifatida ko‘riladi. World Bank ekspertlari ortiqcha reglamentlar biznes xarajatlarini oshirishi va investitsion muhitga salbiy ta‘sir ko‘rsatishini qayd etadi¹.

“Sunset clause” biznes subyektlari uchun ma‘muriy yuklamani kamaytirish nuqtai nazaridan ham muhimdir. Xususan, vaqt o‘tishi bilan iqtisodiy samarasini yo‘qotgan yoki amaliyotda ortiqcha xarajat keltirib chiqarayotgan talablar avtomatik ravishda bekor qilinishi tadbirkorlik faoliyatini soddalashtiradi. Bu ayniqsa kichik va o‘rta biznes subyektlari uchun muhim ahamiyatga ega, chunki ortiqcha compliance xarajatlari ularning bozorga kirishi va raqobatbardoshligiga salbiy ta‘sir qilishi mumkin. OECD tadqiqotlarida tartibga solish yuklamasining kamayishi investitsiyalar va innovatsion faoliyatga ijobiy ta‘sir ko‘rsatishi qayd etilgan.

Shuningdek, normativ-huquqiy bazani tizimli ravishda “tozalab borish” imkoniyatidir. An’anaviy huquqiy tizimlarda yangi reglamentlar muntazam qabul qilinadi, biroq eskirgan hujjatlarni bekor qilish jarayoni sust amalga oshiriladi. Natijada normativ-huquqiy baza murakkablashib, huquqni qo‘llash amaliyotida ziddiyat va chalkashliklar yuzaga kelishi mumkin. “Sunset clause” esa reglamentlarning amal qilish muddatini oldindan belgilash orqali huquqiy tizimni ixcham va boshqariladigan holatda saqlashga yordam beradi.

Mazkur institut “ex-post” baholash tizimini rivojlantirishga ham rag‘batlantiradi. Agar norma muayyan muddatdan keyin qayta ko‘rib chiqilishi kerak bo‘lsa, davlat organlari uning natijadorligini o‘lchash, iqtisodiy ta‘sirini baholash va amaliy samaradorligini tahlil qilishga majbur bo‘ladi. Shu jihatdan “sunset clause” tartibga solish ta‘sirini baholash (TSTB) va dalillarga asoslangan qarorlar qabul qilish tizimlari bilan chambarchas bog‘liqdir. OECD reglamentlarni davriy qayta baholash davlat siyosatining sifatini oshirishga xizmat qilishini ta‘kidlaydi. “Sunset clause” innovatsiyalar uchun moslashuvchan huquqiy muhit yaratishda ham muhim rol

**JOURNAL OF
SCIENCE AND INNOVATIVE RESEARCH STUDIES
VOLUME-1, ISSUE-5, 2026**

o‘ynaydi. Ayniqsa, sun‘iy intellekt, fintech, raqamli platformalar va elektron tijorat kabi tez rivojlanayotgan sohalarda qat‘iy va uzoq muddatli reglamentlar texnologik rivojlanishdan ortda qolib ketishi mumkin. Shu sababli ko‘plab davlatlarda eksperimental yoki vaqtinchalik normativ-huquqiy rejimlardan foydalanish tendensiyasi kuchaymoqda. Bunday yondashuv davlatga yangi tartibga solish mexanizmlarini sinov tariqasida joriy etish va ularning amaliy natijalarini baholash imkonini beradi.

Biroq sunset clause‘larning ayrim salbiy jihatlari ham mavjud. Eng avvalo, ular huquqiy barqarorlik prinsipiga ta‘sir ko‘rsatishi mumkin. Huquqiy tizimning muhim talablaridan biri — normativ-huquqiy tartibga solishning oldindan prognoz qilinadigan va barqaror bo‘lishidir. Agar reglamentlarning amal qilish muddati qisqa bo‘lsa yoki tez-tez qayta ko‘rib chiqilsa, bu huquqni qo‘llash amaliyotida noaniqliklarni keltirib chiqarishi mumkin. Ayniqsa, uzoq muddatli investitsiyalarni talab qiluvchi sohalarda investorlar uchun barqaror normativ muhit muhim ahamiyatga ega.

“Sunset clause” investorlar uchun normativ noaniqlik xavfini ham yuzaga keltirishi mumkin. Masalan, soliq imtiyozlari, subsidiyalar yoki maxsus tartibga solish rejimlarining amal qilish muddati qisqa bo‘lsa, investorlar uzoq muddatli biznes-rejalarni shakllantirishda ehtiyotkorlik bilan yondashadi. Ayrim tadqiqotchilar “sunset clause” noto‘g‘ri qo‘llanilganda investitsion jozibadorlikka salbiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkinligini qayd etadi⁵.

Bundan tashqari, reglamentlarni muntazam qayta ko‘rib chiqish ma‘muriy va institutsional xarajatlarni oshiradi. Sunset clause samarali ishlashi uchun davlat organlari normativ monitoring, statistik tahlil, iqtisodiy baholash va manfaatdor tomonlar bilan maslahatlashuv tizimlarini yo‘lga qo‘yishi kerak bo‘ladi. Bu esa qo‘shimcha institutsional resurslarni talab qiladi. Ayniqsa, ex-post baholash tizimi yetarli rivojlanmagan davlatlarda sunset clause formal mexanizmga aylanib qolish xavfi mavjud.

⁵ PLATFORM FOR COLLABORATION ON TAX: TAX INCENTIVES PRINCIPLES - <https://www.tax-platform.org/sites/pct/files/publications/Tax-Incentives-Principles.pdf>

JOURNAL OF SCIENCE AND INNOVATIVE RESEARCH STUDIES VOLUME-1, ISSUE-5, 2026

Shuningdek, ayrim hollarda sunset clause siyosiy manipulyatsiya vositasiga aylanishi mumkin. Masalan, muhim iqtisodiy yoki ijtimoiy tartibga solish choralarining amal qilish muddatini siyosiy manfaatlardan kelib chiqib sun'iy ravishda uzaytirish yoki aksincha, bekor qilish ehtimoli mavjud. Bu esa normativ-huquqiy siyosatning barqarorligi va mustaqilligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Yana bir muhim xavf — “regulatory gap”, ya'ni huquqiy bo'shliq yuzaga kelishi ehtimolidir. Agar sunset clause asosidagi norma muddati tugagach yangi tartibga solish o'z vaqtida qabul qilinmasa, muhim sohalarda huquqiy vakuum yuzaga kelishi mumkin. Ayniqsa, moliyaviy nazorat, ekologiya, sog'liqni saqlash yoki iste'molchilar huquqlarini himoya qilish kabi yuqori riskli sohalarda bunday holat salbiy oqibatlarga olib kelishi ehtimoli mavjud.

Shu sababli sunset clause universal va barcha normativ-huquqiy hujjatlar uchun qo'llanilishi lozim bo'lgan mexanizm sifatida emas, balki ayrim holatlar uchun maqsadga muvofiq instrument sifatida baholanishi kerak. Xususan, eksperimental tartibga solish, yangi texnologiyalar, favqulodda choralar, vaqtinchalik iqtisodiy imtiyozlar yoki samaradorligi hali to'liq isbotlanmagan reglamentlar uchun sunset clause ayniqsa samarali vosita bo'lishi mumkin. Aksincha, konstitutsiyaviy kafolatlar, inson huquqlari yoki uzoq muddatli institutsional barqarorlikni talab qiluvchi asosiy normalar uchun ushbu mexanizmni ehtiyotkorlik bilan qo'llash lozim.

III. Xorijiy tajriba va ilmiy yondashuvlar

“Sunset clause” mexanizmlaridan eng faol foydalanuvchi davlatlardan biri AQSH hisoblanadi. Mazkur institut ayniqsa vaqtinchalik qonunlar (temporary legislation), favqulodda tartibga solish choralarida (emergency legislation) hamda iqtisodiy inqiroz davrida qabul qilinadigan reglamentlarda keng qo'llaniladi. AQSHda sunset clause federal darajada ham, shtatlar darajasida ham uchraydi.

AQSHda shtatlar darajasida davlat organlari va tartibga soluvchi institutlarning samaradorligini baholash maqsadida maxsus “sunset laws” qabul qilingan. Masalan,

**JOURNAL OF
SCIENCE AND INNOVATIVE RESEARCH STUDIES
VOLUME-1, ISSUE-5, 2026**

Texas shtatida 1977-yilda “Texas Sunset Act” qabul qilingan bo‘lib, unga ko‘ra davlat agentliklari ma‘lum davriylikda qayta baholanadi va zarurat bo‘lmasa tugatilishi mumkin. “Texas Sunset Advisory Commission” ma‘lumotlariga ko‘ra, ushbu tizim orqali shtat budjeti uchun milliardlab dollar mablag‘ tejalgani qayd etilgan⁶.

AQSH amaliyotida “sunset clause” ayniqsa favqulodda holatlarda faol qo‘llaniladi. COVID-19 pandemiyasi davrida qabul qilingan ko‘plab vaqtinchalik iqtisodiy va sanitariya choralarning amal qilish muddati oldindan belgilangan edi. Bu esa favqulodda cheklovlarning doimiy normaga aylanib qolishining oldini olishga xizmat qilgan.

Janubiy Koreyada “Regulatory Sunset System” amaliyoti qo‘llaniladi. Ushbu tizimga ko‘ra, ayrim yangi reglamentlar va ma‘muriy cheklovlar oldindan belgilangan muddat bilan joriy etiladi hamda muddat tugagach avtomatik ravishda qayta ko‘rib chiqiladi.

Janubiy Koreya tajribasida yangi reglamentlar uchun majburiy qayta baholash mexanizmi mavjud. Agar vakolatli organ reglamentni saqlab qolish zarurligini asoslay olmasa, u bekor qilinadi yoki qayta ishlanadi. OECD Janubiy Koreya tajribasini Osiyodagi eng muvaffaqiyatli deregulyatsiya modellaridan biri sifatida baholaydi. Xususan, ushbu mexanizm ortiqcha ma‘muriy talablarni qisqartirish va biznes yuritish sharoitlarini yaxshilashga xizmat qilgani qayd etilgan⁷.

Germaniya qonunchiligida “sunset clause” klassik shaklda keng qo‘llanilmasada, unga yaqin bo‘lgan “evaluation clauses” va eksperimental qonunchilik (“experimental legislation”) institutlari faol rivojlangan. Evaluation clauses normativ-huquqiy hujjatlarda ma‘lum muddatdan so‘ng ularning samaradorligini majburiy baholashni nazarda tutadi. Bu yondashuv ayniqsa iqtisodiy va texnologik tartibga solish sohalarida keng qo‘llaniladi.

⁶Texas Sunset Advisory Commission - <https://www.sunset.texas.gov/about-us>

⁷OECD: Regulatory quality and competition policy in Korea - https://www.oecd.org/en/publications/korean-focus-areas_f91f3b75-en/regulatory-quality-and-competition-policy-in-korea_e5b4137d-en.html

**JOURNAL OF
SCIENCE AND INNOVATIVE RESEARCH STUDIES
VOLUME-1, ISSUE-5, 2026**

Germaniyada “Gesetz zur Einsetzung eines Nationalen Normenkontrollrates” (Milliy normativ nazorat kengashi to‘g‘risidagi qonun) asosida normativ yuklamalarni baholash va ex-post tahlil qilish tizimi shakllantirilgan. Nationaler Normenkontrollrat reglamentlarning biznes va fuqarolar uchun xarajatlarini monitoring qilib boradi.

Shuningdek, Germaniyada eksperimental huquqiy rejimlardan foydalanish amaliyoti keng tarqalgan. Masalan, raqamli iqtisodiyot, energetika va transport sohalarida ayrim reglamentlar vaqtinchalik tajriba sifatida joriy etiladi va keyinchalik ularning natijalari baholanadi. Bu yondashuv “adaptive regulation” konsepsiyasining amaliy ko‘rinishi sifatida qaraladi.

Kanadada “sunset clause” mexanizmlari asosan “regulatory review” va “ex-post evaluation” tizimlari bilan bog‘liq holda qo‘llaniladi. Canada hukumati tomonidan “Cabinet Directive on Regulation” asosida reglamentlarning samaradorligini muntazam baholab borish talabi joriy etilgan. Ushbu tizim reglamentlarning iqtisodiy ta’siri, maqsadga muvofiqligi va biznesga yuklamasini qayta ko‘rib chiqishni nazarda tutadi.

Kanadada ayrim vaqtinchalik iqtisodiy choralar va favqulodda reglamentlarda sunset clause elementlari qo‘llaniladi. Xususan, COVID-19 davrida qabul qilingan qator iqtisodiy qo‘llab-quvvatlash choralarining amal qilish muddati oldindan belgilangan edi. Kanada hukumati reglamentlarni qayta ko‘rib chiqishda manfaatdor tomonlar bilan maslahatlashuv va “cost-benefit analysis” mexanizmlariga alohida e’tibor qaratadi.

“Sunset clause” institutiga nisbatan ilmiy yondashuvlar asosan zamonaviy tartibga solish nazariyalari — “deregulation, better regulation, evidence-based regulation, regulatory governance” konsepsiyalari doirasida shakllangan. Ko‘plab olimlar va xalqaro tashkilotlar ushbu mexanizmni davlatning ortiqcha normativ aralashuvini cheklash va tartibga solish sifatini oshirish vositasi sifatida baholaydi.

Sunset clause haqidagi ilmiy qarashlarning asosiy g‘oyasi shundan iboratki, har qanday normativ-huquqiy tartibga solish “doimiy” emas, balki davriy ravishda qayta

baholab borilishi kerak. Amerikalik huquqshunos olimlar Theodore Lowi⁸ davlatning ortiqcha reglamentlari iqtisodiy samaradorlikni pasaytirishi mumkinligini qayd etib, normativ-huquqiy nazorat va davriy qayta ko‘rib chiqish mexanizmlarining ahamiyatini ta’kidlaydi.

“Sunset clause”larning nazariy asoslari “deregulation” konsepsiyasi bilan ham bog‘liqdir. “Deregulation” davlatning iqtisodiyotga ortiqcha aralashuvini qisqartirish va bozor mexanizmlarini kengaytirishga qaratilgan siyosat sifatida shakllangan. 1980-yillardan boshlab AQSH va Buyuk Britaniya kabi davlatlarda deregulyatsiya siyosati faol amalga oshirilgan. “Sunset clause” mazkur siyosatning “preventive deregulation” vositasi sifatida ko‘riladi, ya’ni yangi reglamentlarning kelajakda ortiqcha va samarasiz normaga aylanishining oldi olinadi.

“Better regulation” konsepsiyasining muhim elementi dalillarga asoslangan qaror qabul qilish orqali tartibga solish hisoblanadi. Ushbu yondashuvga ko‘ra, normativ-huquqiy qarorlar siyosiy yoki subyektiv omillarga emas, balki aniq ma’lumotlar, statistik tahlil va iqtisodiy baholash natijalariga asoslanishi kerak.

“Sunset clause” esa reglamentlarning amaliy natijalarini baholashni majburiy tarzda kun tartibiga olib chiqadi. Chunki norma muddatini uzaytirish yoki bekor qilish bo‘yicha qaror uning real samaradorligi asosida qabul qilinadi.

Shu nuqtai nazardan, ex-post impact assessment mexanizmi sunset clause tizimining ajralmas qismi hisoblanadi. Agar an’anaviy TSTB normativ-huquqiy hujjat qabul qilinishidan oldingi ta’sirni baholasa, ex-post esa norma amalda qanday natija berganini tahlil qiladi.

7. O‘zbekiston uchun takliflar

O‘zbekistonda so‘nggi yillarda tadbirkorlik muhitini yaxshilash, davlatning iqtisodiyotdagi ishtirokini qisqartirish va tartibga solishni optimallashtirish bo‘yicha

⁸Sunset Provisions in the Tax Code: A Critical Evaluation and Prescriptions for the Future. Theodore Lowi - https://repository.uclawsf.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=2268&context=faculty_scholarship

**JOURNAL OF
SCIENCE AND INNOVATIVE RESEARCH STUDIES
VOLUME-1, ISSUE-5, 2026**

keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, litsenziya va ruxsat berish tartib-taomillarini qisqartirish, davlat xizmatlarini raqamlashtirish hamda TSTB elementlarini joriy etishga qaratilgan chora-tadbirlar normativ siyosatni modernizatsiya qilishga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, amaldagi tartibga solishning samaradorligini muntazam baholab borish va eskirgan normalarni tizimli ravishda chiqarib tashlash mexanizmlari hali to‘liq shakllanmagan. Shu nuqtai nazardan “sunset clause” institutini bosqichma-bosqich joriy etish O‘zbekiston uchun istiqbolli yo‘nalishlardan biri hisoblanadi.

Birinchi navbatda, “sunset clause” institutining huquqiy asoslarini yaratish maqsadida Uzbekistanning “Normativ-huquqiy hujjatlar to‘g‘risida”gi Qonuniga tegishli normalarni kiritish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Xususan, qonunchilikda “muddatli norma”, “sunset clause”, “sunset review” va “majburiy qayta ko‘rib chiqish” kabi tushunchalarni mustahkamlash mumkin. Shu bilan birga, normativ-huquqiy hujjatlarda amal qilish muddatini belgilash tartibi, muddat tugagach normaning avtomatik ravishda o‘z kuchini yo‘qotishi hamda uni uzaytirish asoslari aniq tartibga solinishi lozim. Bu “sunset clause”larni huquqni qo‘llash amaliyotida bir xilda qo‘llash uchun muhim institutsional asos yaratadi.

Biroq sunset clause barcha normativ-huquqiy hujjatlar uchun universal mexanizm sifatida qo‘llanilmasligi kerak. Xorijiy tajriba shuni ko‘rsatadiki, ushbu institut ayniqsa yuqori noaniqlik mavjud bo‘lgan yoki samaradorligi hali to‘liq isbotlanmagan reglamentlar uchun samarali hisoblanadi. Shu sababli O‘zbekistonda quyidagi turdagi normativ-huquqiy hujjatlar uchun majburiy amal qilish muddatlarini joriy etish maqsadga muvofiq bo‘lishi mumkin.

Birinchidan, eksperimental normalar va huquqiy rejimlar uchun sunset clause qo‘llash muhim ahamiyatga ega. Hozirgi kunda raqamli iqtisodiyot, fintech, elektron tijorat va sun‘iy intellekt sohalarida texnologik o‘zgarishlar juda tez kechmoqda. Shu sababli yangi tartibga solish mexanizmlarini dastlab vaqtinchalik yoki pilot shaklda joriy

JOURNAL OF SCIENCE AND INNOVATIVE RESEARCH STUDIES VOLUME-1, ISSUE-5, 2026

etish va keyinchalik ularning natijadorligini baholash samaraliroq hisoblanadi. Bu davlatga ortiqcha yoki samarasiz reglamentlarni doimiy normaga aylantirib yubormaslik imkonini beradi.

Ikkinchidan, yangi litsenziya va ruxsat berish talablariga sunset clause mexanizmlarini tatbiq etish mumkin. O‘zbekistonda tadbirkorlik subyektlari faoliyatini tartibga soluvchi litsenziya va ruxsatnomalar tizimi bosqichma-bosqich qisqartirilayotgan bo‘lsa-da, ayrim hollarda yangi ma‘muriy talablar joriy etilishi kuzatiladi. Sunset clause yangi reglamentlarning maqsadga muvofiqligini kelgusida qayta baholash va zarurat bo‘lmasa ularni bekor qilish imkonini yaratadi. Bu “regulatory accumulation”ning oldini olishda muhim vosita bo‘lishi mumkin.

Uchinchidan, soliq imtiyozlari va subsidiyalar uchun ham muddatli normalar tizimini joriy etish maqsadga muvofiqdir. Xalqaro amaliyotda ko‘plab davlatlar soliq preferensiyalarini vaqtinchalik mexanizm sifatida qo‘llaydi va ularning iqtisodiy samaradorligini davriy baholab boradi. OECD ma‘lumotlariga ko‘ra, muddatsiz soliq imtiyozlari budjet samaradorligini pasaytirishi va bozordagi raqobat muhitiga salbiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli imtiyozlarni ma‘lum muddat bilan joriy etish hamda keyinchalik ularning additionality va iqtisodiy ta‘sirini baholash muhim hisoblanadi.

To‘rtinchidan, biznes subyektlariga sezilarli ma‘muriy yoki moliyaviy yuklama yuklovchi reglamentlar uchun sunset review mexanizmlarini joriy etish lozim. Ayniqsa, yangi hisobot topshirish majburiyatlari, texnik talablar, sertifikatlash tartiblari yoki nazorat mexanizmlarining iqtisodiy ta‘siri ma‘lum muddatdan keyin qayta baholanib borilishi kerak. Bu biznes muhiti va investitsion jozibadorlikka salbiy ta‘sir qiluvchi samarasiz normalarni aniqlash imkonini beradi.

“Sunset clause” tizimining samarali ishlashi uchun uni TSTB tizimi bilan integratsiya qilish alohida ahamiyatga ega. Hozirgi vaqtda O‘zbekistonda TSTB asosan normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilinishidan oldingi ta‘sirni baholashga qaratilgan.

**JOURNAL OF
SCIENCE AND INNOVATIVE RESEARCH STUDIES
VOLUME-1, ISSUE-5, 2026**

“Sunset review” esa reglamentning amaliy natijalarini ex-post tahlil qilish imkonini beradi. Shu sababli sunset clause asosidagi normalar uchun majburiy ex-post impact assessment mexanizmlarini joriy etish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Bunda quyidagi mezonlardan foydalanish mumkin:

- iqtisodiy samaradorlik;
- biznes xarajatlari;
- budjetga ta’sir;
- investitsion faollik;
- additionality;
- ijtimoiy ta’sir;
- maqsadlarga erishish darajasi.

Bundan tashqari, “sunset clause” tizimining amaliy samaradorligini ta’minlash uchun maxsus avtomatik monitoring reyestrini yaratish zarur. Mazkur elektron platformada sunset clause asosida qabul qilingan barcha normativ-huquqiy hujjatlar, ularning amal qilish muddati, qayta ko‘rib chiqish sanasi va mas’ul organlar to‘g‘risidagi ma’lumotlar jamlanishi mumkin. Tizim avtomatik eslatmalar yuborishi, reglamentlarning muddati tugashidan oldin baholash jarayonlarini boshlashi va manfaatdor tomonlar uchun ochiq axborot manbai vazifasini bajarishi mumkin. Bu normativ monitoring tizimini raqamlashtirish va shaffofligini oshirishga xizmat qiladi.

“Sunset clause” institutini O‘zbekistonda birdaniga barcha sohalarga joriy etish amaliy jihatdan murakkab bo‘lishi mumkin. Shu sababli dastlab pilot loyiha shaklida ayrim yo‘nalishlarda sinov tariqasida qo‘llash maqsadga muvofiqdir. Masalan:

- raqamli iqtisodiyot;
- fintech;
- elektron tijorat;
- innovatsion texnologiyalar;
- ekologik tartibga solish;

**JOURNAL OF
SCIENCE AND INNOVATIVE RESEARCH STUDIES
VOLUME-1, ISSUE-5, 2026**

- ayrim litsenziyalash sohalari.

Pilot loyiha doirasida sunset clause mexanizmlarining amaliy samaradorligi, huquqni qo‘llashdagi muammolar va institutsional ehtiyojlar tahlil qilinishi mumkin. Keyinchalik ushbu tajriba asosida institutni boshqa sohalarga bosqichma-bosqich kengaytirish mumkin bo‘ladi.

Umuman olganda, “sunset clause” institutini O‘zbekiston qonunchiligiga joriy etish normativ-huquqiy bazani optimallashtirish, ortiqcha tartibga solishni kamaytirish va dalillarga asoslangan tartibga solish tizimini rivojlantirishga xizmat qilishi mumkin. Shu bilan birga, ushbu mexanizm faqat rivojlangan ex-post baholash, institutsional monitoring va normativ nazorat tizimlari bilan uyg‘un holda samarali ishlashi mumkinligini hisobga olish lozim.

OECD ex-post baholash tizimi mavjud bo‘lmagan hollarda “sunset clause” samaradorligi sezilarli darajada pasayishini qayd etadi.

Shuningdek, ilmiy adabiyotlarda sunset clause “adaptive regulation” va “regulatory lifecycle” konsepsiyalari bilan ham bog‘lanadi. Ushbu yondashuvlarga ko‘ra, tartibga solish texnologik va iqtisodiy o‘zgarishlarga mos ravishda yangilanib borishi kerak. Ayniqsa, sun‘iy intellekt, fintech va raqamli platformalar kabi tez rivojlanayotgan sohalarda vaqtinchalik va moslashuvchan reglamentlardan foydalanish samaraliroq hisoblanadi.

Umuman olganda, xalqaro tashkilotlar va olimlarning yondashuvlari sunset clause’larni barcha normalar uchun universal vosita sifatida emas, balki riskga asoslangan, moslashuvchan va dalillarga asoslangan tartibga solish instrumenti sifatida qo‘llash zarurligini ko‘rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. *World Bank: Business Regulatory Environment -*

<https://www.worldbank.org/en/topic/investment-climate/brief/business-regulatory-environment>

**JOURNAL OF
SCIENCE AND INNOVATIVE RESEARCH STUDIES
VOLUME-1, ISSUE-5, 2026**

2. *OECD Regulatory Policy Outlook 2021* -
https://www.oecd.org/en/publications/oecd-regulatory-policy-outlook-2021_38b0fdb1-en/full-report/evidence-based-policy-making-and-stakeholder-engagement_b78456cc.html
3. *OECD Reviewing the Stock of Regulation* -
https://www.oecd.org/en/publications/reviewing-the-stock-of-regulation_1a8f33bc-en/full-report/component-8.html
4. *PLATFORM FOR COLLABORATION ON TAX: TAX INCENTIVES PRINCIPLES* - <https://www.tax-platform.org/sites/pct/files/publications/Tax-Incentives-Principles.pdf>
5. *Texas Sunset Advisory Commission* - <https://www.sunset.texas.gov/about-us>
6. *OECD: Regulatory quality and competition policy in Korea* -
https://www.oecd.org/en/publications/korean-focus-areas_f91f3b75-en/regulatory-quality-and-competition-policy-in-korea_e5b4137d-en.html
7. *Sunset Provisions in the Tax Code: A Critical Evaluation and Prescriptions for the Future. Theodore Lowi* -
https://repository.uclawsf.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=2268&context=faculty_scholarship
8. *Book Review: Laws of Fear: Beyond the Precautionary Principle*, by Cass R. Sunstein -
<https://digitalcommons.osgoode.yorku.ca/cgi/viewcontent.cgi?article=1274&context=ohlj>
9. *Sunset clauses and experimental legislation: Blessing or curse for innovation* -
<https://repository.tilburguniversity.edu/server/api/core/bitstreams/41d15149-08ff-4c92-a00a-2566919949eb/content>

